

מבט על, גיליון 1410, 1 בדצמבר 2020

האם המחיר של ההתנקשות בפח'ריזאדה אינו גבוה מהתועלת?

שלמה ברום ושמעון שטיין

ההנחה המקובלת על התקשורת העולמית, גם הישראלית, וכן על ממשלות העולם, היא שההתנקשות בראש פרויקט הגרעין הצבאי האיראני, פח'ריזאדה, בוצעה על ידי ישראל. הנחה זאת מעלה צורך לערוך את מאזן התועלת והמחירים של ההתנקשות. לשם כך יש לענות על שלוש שאלות עיקריות – מה התכלית האסטרטגית של הפעולה והסבירות להשגתה, לאור התכלית, האם העיתוי של הפעולה היה נכון, והאם מחיריה האפשריים קטנים מהתועלת הצפויה, או גדולים ממנה? מאמר זה נדרש לשאלות אלה והמענה להן מוביל למסקנה כי במקרה של חיסול פח'ריזאדה, ספק אם המאזן חיובי והחיסול ישרת במידה ניכרת את היעד של פגיעה בתוכנית הגרעינית האיראנית והאטתה.

אף גורם לא לקח אחריות על ההתנקשות בחייו של ראש פרויקט הנשק הגרעיני האיראני, מוחסן פח'ריזאדה, אך ההנחה המקובלת על התקשורת העולמית, וגם הישראלית, וכן על ממשלות העולם, היא שההתנקשות בוצעה על ידי ישראל. הנחה רווחת זאת מעלה צורך לערוך את מאזן התועלת והמחירים של ההחלטה לבצע את ההתנקשות. לשם כך יש לענות על שלוש שאלות עיקריות – מה התכלית האסטרטגית של הפעולה והסבירות להשגתה, לאור התכלית, האם העיתוי של הפעולה היה נכון, והאם מחיריה האפשריים קטנים מהתועלת הצפויה, או גדולים ממנה?

אם ישראל אכן אחראית להתנקשות בראש פרויקט הנשק הגרעיני האיראני, פח'ריזאדה, ההחלטה לבצעה נעשתה כנראה בתיאום עם ממשל הנשיא טראמפ ובאישורו, פחות מחודשיים לפני שהוא מפנה את כסאו בבית הלבן לנשיא הנבחר, ג'ו ביידן. ייתכן כי התיאום נעשה גם בעת ביקורו האחרון של מזכיר המדינה, מייק פומפאו, באזור, ב-18–21 בנובמבר. אולי נעשה תיאום מסוים גם עם מנהיגי ערב הסעודית בפגישה החשאית המשולשת, שראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו השתתף בה ואשר נערכה בעיר נאום שבערב הסעודית. תיאום ואישור נחוצים משום שארצות הברית ומדינות המפרץ עלולות לשלם חלק מהמחירים של התגובות האיראניות הצפויות.

המטרה האסטרטגית הלא מוצהרת בהיעדר לקיחת אחריות, אך נרמזת, היא פגיעה בפרויקט הגרעין הצבאי האיראני והאטתו, ואולי הרתעת איראן מהמשך הפרויקט. הפרויקט הזה, שהוקפא לפרק זמן של מעל לעשור במסגרת העסקה שנחתמה עם איראן ב-2015, הואץ מחדש לאחר שהנשיא טראמפ פרש מההסכם. לפי הדו"ח האחרון שפרסמה הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א), איראן צברה כמות חומר גרעיני בהעשרה נמוכה, שיכולה להספיק לאחד ובקרוב לשני רש"קים גרעיניים לאחר העשרה לרמה צבאית, כך שזמן הפריצה לנשק גרעיני התקצר משמעותית. סביר שמבחינת שני המנהיגים, נתניהו וטראמפ, להתנקשות היו שתי מטרות נוספות: אחת קשורה בתפיסתם למטרה האסטרטגית הראשונה, והיא להקשות על ממשל ביידן

החדש לממש את כוונתו לחזור לעסקת הגרעין עם איראן, והשנייה היא מטרה פוליטית - לחזק את התמיכה הפנימית בישראל ובארצות הברית בנתניהו ובטראמפ ובמדיניותם, בהתאמה.

מעבר לשאלה המוסרית, מתעוררת שאלה עקרונית: האם חיסולים של ראשי ארגונים או מערכות, או אנשים מרכזיים בהם, אכן תורמים לפגיעה בארגונים לטווח זמן משמעותי? הרקורד של החיסולים שישראל יזמה הוא מעורב. החיסולים בדרך כלל לא פגעו ביכולת הארגונים שנפגעו לטווח זמן משמעותי, ולפעמים אף קרה ההיפך. כך למשל, חיסול מנהיג חיזבאללה, עבאס מוסאווי, ב-1992, הביא לעלייתו של חסן נצראללה לתפקיד זה. קשה למצוא חולקים על כי נצראללה הוא מנהיג יותר אפקטיבי מקודמו ושיכולת הארגון רק השתפרה כתוצאה מהתייצבותו בראש חיזבאללה. על פי רוב, קשה להצביע על הישגים שהם מעבר לרמה הטקטית ולטווח זמן מוגבל. כך, החיסולים של מנהיגי חמאס ברצועת עזה הניעו החלטות של הארגון להפסיק את ההתקפות על ישראל לפרקי זמן, אבל ספק אם הם שינו את האסטרטגיה הבסיסית שלו, או בלמו את התעצמותו. אגב, למרות כל הדיבורים על היעדר הכריזמה והקשרים עם ראשי המשטר של אסמאעיל קאני, מחליפו של מפקד כח קודס קאסם סולימאני, קשה להצביע על שינויים ממשיים באסטרטגיה ובפעולות של איראן ברחבי המזרח התיכון בכלל ובפעולות כוח קודס בפרט מאז חיסולו.

במקרה הספציפי של תוכנית הגרעין האיראנית, בתחילת העשור נהל מסע חיסולים של מדעני גרעין איראניים. אין ראיות לכך שמסע זה גרם האטה ניכרת של התוכנית או הרתיע מדעני גרעין איראניים מפעולה במסגרת התכנית הגרעינית הזאת. הפעילות המדינית למניעת שיתוף פעולה עם איראן, החשיפות המודיעיניות, הסנקציות שהוטלו עליה, מבצעי הסייבר, ולבסוף עסקת הגרעין עמה – כל אלה תרמו הרבה יותר להאטת התוכנית ולהרתעת איראן מפני פריצה לנשק גרעיני משום החשש ממחיריה. נראה כי בשלב שבוצעו החיסולים, התוכנית האיראנית הייתה רחבה ובשלה מכדי שמספר חיסולים ישפיעו עליה באופן ממשי. אשר לפח'ריזאדה, הוא מוצג כמנהיג כריזמטי ואפקטיבי של הרכיב הצבאי של התוכנית ולכאורה ללא תחליף. האמנם כך? או שמא הערכה זאת נובעת מהנטייה השגורה להאדיר את האויב שמולנו. אך הניסיון מורה, שלעולם אין לדעת האם המחליף יהיה גרוע מקודמו או יעלה עליו.

לשאלת העיתוי יש השפעה על מאזן התועלות והמחירים. אפשר לטעון שההתנקשות הייתה אפשרית רק לפני כניסת ביידן לבית הלבן משום שניתן להניח שהנשיא החדש לא היה מאשר פעולה כזאת. לכן, אם לפעולה יש תועלות הן אפשריות רק בעיתוי הזה. אולם טענה זאת נסמכת על ההנחה שאין אפשרות להאט את הפרויקט הגרעיני האיראני באמצעות הסכם בין המעצמות לאיראן. הנחה זו סותרת את הצלחת ההסכם הקיים להאט את הפרויקט לפחות לתקופה מוגבלת ואת הסיכוי שהממשל האמריקאי החדש יצליח לחדש את ההסכם הקודם ואף לשפרו ולהרחיבו לתחומים נוספים, או לחולל תהליך של התפייסות עם איראן, שבטווח ארוך יותר יביא להשגחה ופגיעה משמעותית יותר בפרויקט גם אם הסתברותו אינה גבוהה. טענה זאת אף מתעלמת מהאפשרות שמאמצי הממשל החדש להגיע להסכם עם איראן ייכשלו גם ללא חיסול זה, בין השאר משום השינויים הפוליטיים שפרישת ארצות הברית מהסכם הגרעין וחדוש הסנקציות על איראן חוללו ביחסי איראן-ארצות הברית ובנוסף בתוך איראן: מצד אחד, אי-האמון בארצות הברית ובמערכת הפוליטית שלה גבר מאוד, ומי ערב לאיראן שממשל חדש בעוד ארבע שנים לא יחזור למדיניות טראמפ, ומצד שני, התפתחויות אלו חיזקו מאוד באיראן את מעמד השמרנים

המתנגדים להסכם גרעין כלשהו, וסביר שבבחירות הקרובות לנשיאות, שייערכו ביוני, ייבחר מועמד שמרני. יש לשער, כי לחיסול לאחר כישלון ממשל בידן להגיע להסכם היו נלווים מחירים מדיניים נמוכים יותר.

לעומת זאת, בעיתוי הנוכחי המחירים המדיניים של החיסול צפויים להיות גבוהים מאוד וגבוהים עוד יותר אם ההתנקשות תביא להסתבכות ארצות הברית במלחמה באזור (שאמנם סיכוייה אינם נראים גבוהים). הגינויים הבינלאומיים החריפים מצד האיחוד האירופי ומזכ"ל האו"ם היו צפויים, אולם הגינויים החריפים בארצות הברית ולשונם הבוטה מצד גורמים המקורבים למפלגה הדמוקרטית הם ללא תקדים. ישראל מוצגת כמדינה פושעת וטרוריסטית. החיסול נתפס כמזימה של טראמפ ונתניהו לסכל את אחד הרכיבים המרכזיים של מדיניות הממשל החדש, אשר מאמין שהמאמץ למנוע את הגעת איראן ליכולת גרעינית על ידי פרישה מהסכם הגרעין והחרפת הסנקציות נכשל ובפועל מדיניות טראמפ רק הניעה מחדש את התוכנית הגרעינית האיראנית וקרבה את איראן לפצצה, והדרך הנכונה היא תהליך מדיני, הנתמך באיום בסנקציות ובפעולה צבאית, מול איראן. עוד לפני החיסול, היחסים בין ראש הממשלה נתניהו לבין המפלגה הדמוקרטית היו עכורים בשל פעולותיו הבוטות נגד ממשל אובמה ומדיניותו, וכן קרבתו האינטימית עם טראמפ ועם המפלגה הרפובליקנית, על רקע זה נפגעה קשות התמיכה הדו-מפלגתית בישראל. אמנם ביידן עצמו שייך לאגף המרכזי של המפלגה הדמוקרטית, ולזכותו תמיכה עקבית בישראל, אבל ספק אם יוכל לעבור בשתיקה על הפגיעות העקביות של ראש הממשלה נתניהו בו ובמפלגתו, וספק אם יוכל להתמודד עם הגורמים היותר פרוגרסיביים במפלגתו, שחלקם כבר לוחצים לשנות את המדיניות כלפי ישראל, וכל זאת כאשר צפויים עימותים עם הממשל גם בסוגיות הקשורות לסכסוך הישראלי-פלסטיני, אם נתניהו לא ישנה את מדיניותו בתחום הזה.

בנוסף, ההצטרפות של גורמים חשובים בארצות הברית לתיאור ישראל כמדינה פושעת וטרוריסטית, החורגת מהנורמות הבינלאומיות המקובלות, פוגעת מאוד בדימויה של ישראל בזירה הבינלאומית. מהבחינה הזאת משמעותיות גם ההתייחסויות לחיסול במקומות נוספים במערב.

מעבר למחירים המדיניים, יש להתייחס גם למחיר הכרוך בתגובות האלימות הצפויות של איראן כלפי ישראל, ואולי גם נגד ארצות הברית ומדינות במפרץ, וזאת לצד ירידה צפויה במחירים שאיראן עצמה תשלם בזירה הבינלאומית על מעשיה. אם הריגת מדענים גרעינים באיראן היא לגיטימית, אזי מבחינת רבים בעולם גם הריגת מדעני גרעין ישראלים ודומיהם, וכן תגובות אלימות איראניות אחרות, תהיינה לגיטימיות. עם זאת, ההנהגה האיראנית בדרך כלל זהירה ושקולה. ייתכן מאוד שאיראן לא תגיב נגד ישראל לפני כניסת הממשל האמריקאי החדש לתפקיד, ואף לא תגיב כלל נגד ארצות הברית כדי לא לחבל בסיכוי להגיע להדברות עם הממשל החדש, אך קשה להניח שבטווח הארוך יותר איראן תוותר על תגובה נגד ישראל.

במצב שאיראן לא תגיב לפני כניסת הממשל החדש ואף לא תפעל נגד ארצות הברית עולה גם הסיכוי הלא מבוטל שהניסיון הבוטה של טראמפ ונתניהו לסכל את המדיניות הצפויה של הממשל החדש מול איראן, ממש לפני כניסתו לתפקיד, אך יחזק את נחישותו של ביידן לממש את מדיניותו זו. מכאן שגם המטרה של סיכול מדיניות ביידן עשויה לא להיות מושגת.

לסכום, תמיד צריך לקחת בחשבון תגובה אלימה של אויב ויריב לכל פעולה אלימה של ישראל נגדו וגם את מחירה של תגובה זו. ישראל יודעת להתמודד במגרש הפעולות והתגובות, אולם לפני ההחלטה יש לבחון את הרווחים מול הסיכונים. במקרה של חיסול פח'ריזאדה, ספק אם המאזן חיובי והחיסול ישרת במידה ניכרת את היעד של פגיעה בפרויקט הגרעין האיראני והאטתו. בכל מקרה, יש לקוות שמניעי הפעולה לא היו בעיקרם פוליטיים פנימיים, הן בישראל והן בארצות הברית.